

Fundacja
Court Watch Polska

Polski i amerykański wymiar sprawiedliwości
w czasie i po pandemii COVID-19

Tymczasowe aresztowanie i jego alternatywy

Zofia Branicka

Opracowała: Zofia Branicka

Redakcja: Bartosz Pilitowski

Współpraca: Samuel Shannon

Korekta: Sunniva Szczepanowska-Lay

Projekt graficzny, skład i łamanie: Michał Popiela

Zdjęcie na okładce: Kindel Media, pexels.com

Wydawca: Fundacja Court Watch Polska

AMBASADA
STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI

Raport został wydany w ramach projektu pt. „Polski i amerykański system prawny w czasie i po pandemii COVID-19” współfinansowanego przez Ambasadę Stanów Zjednoczonych w Polsce.

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons:

© ⓘ ⓘ ⓘ ⓘ Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych
4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

ISBN 978-83-964186-0-9

Toruń 2022

Fundacja
Court Watch Polska

Spis treści

Wprowadzenie	4
Polska	6
Konstytucyjna gwarancja wolności i przesłanki jej ograniczenia	6
Środki zapobiegawcze w kodeksie postępowania karnego.....	7
Stosowanie środków w zapobiegawczych w Polsce w czasie pandemii	14
Pilne sprawy dotyczące tymczasowego aresztowania.....	14
Areszt domowy jako alternatywa dla tymczasowego aresztowania.....	15
Posiedzenia aresztowe on-line	16
Stany Zjednoczone.....	17
IV i XIV poprawka do Konstytucji jako główne źródło gwarancji wolności	17
Procedura poprzedzająca <i>pre-trial detention</i>	20
Kaucja jako alternatywa dla <i>pre-trial detention</i>	21
<i>Bail bond agencies</i>	21
<i>Pre-trial detention</i> a dostęp do adwokata	22
Stosowanie środków zapobiegawczych w Stanach Zjednoczonych w czasie pandemii.....	22
Przepełnione miejsca izolacji.....	22
Częstsze stosowanie aresztu domowego.....	23
Zwolnienie niebezpieczne dla zdrowia obywateli	23
Algorytmiczna ocena ryzyka	24
English Summary	24

Wprowadzenie

Wolność osobista każdego człowieka jest jedną z fundamentalnych gwarancji, która została zapewniona np. w art. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz późniejszych aktach prawa międzynarodowego¹. Chronią ją także normy najdonioślejszych źródeł prawa poszczególnych państw, m.in. art. 31 i 41 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz XIV poprawka do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki, czyli ustawy zasadnicze krajów, których prawodawstwo jest analizowane w niniejszym raporcie. Organicznie lub odebranie wolności w obu państwach jest możliwe tylko w ściśle określonych sytuacjach na podstawie decyzji organu wymiaru sprawiedliwości. Jedną z nich jest zatrzymanie, a następnie zastosowanie tymczasowego aresztowania

(w Polsce) lub *pre-trial detention* (w Stanach Zjednoczonych). Są to instytucje procesowe stworzone i stosowane głównie w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego przed rozstrzygnięciem sprawy w postaci prawomocnego wyroku. Taka izolacja wyklucza możliwość ucieczki, kontaktowania się z innymi uczestnikami procesu oraz gwarantuje organom prowadzącym postępowanie stały dostęp do osoby osadzonej.

Polskiego tymczasowego aresztowania oraz amerykańskiego *pre-trial detention* nie należy utożsamiać z karą pozbawienia wolności. Niedogodności związane ze stosowaniem tych izolacyjnych środków zapobiegawczych spotykają osoby, których wina nie została jeszcze udowodniona. Właśnie ze względu

¹ Dla przykładu: art. 9 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 5 Europejskiej Konwencji Prawa Człowieka i Podstawowych Wolności, art. 6 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej.

na dotkliwość tej formy pozbawienia wolności oraz znaczącą ingerencję w podstawowe prawa człowieka, zarówno w Polsce jak i w Stanach Zjednoczonych wskazuje się, że powyższe powinny być stosowane jako ostateczność, wyłącznie w sytuacjach, gdy nieizolacyjne opcje zabezpieczenia prawidłowego toku procesu karnego, takie jak np. polskie poręczenie majątkowe, czy amerykańska kaucja (ang. *bail*) są niewystarczające. W Polsce szczegółowe regulacje w tym zakresie zostały zawarte w kodeksie postępowania karnego. Z kolei w Stanach Zjednoczonych normy dotyczące *pre-trial detention* wywodzi się głównie z legislacji stanowej oraz orzecznictwa Sądu Najwyższego na poziomie federalnym, a także z regulacji tworzonych w ramach poszczególnych hrabstw/okręgów (ang. *county*).

Niestety pomimo istnienia wcześniej wspomnianych zasad oraz dynamicznego rozwoju społeczno-technologicznego umożliwiającego coraz bardziej efektywne kontrolowanie oskarżonych pozostających na wolności, w praktyce w obu

krajach obserwowany jest stały wzrost liczby osób oczekujących na wyrok w areszcie. Z przeprowadzonych przez Fundację Court Watch Polska analiz wynika, że od 2015 roku do 2020 roku liczba tymczasowych aresztowań wzrosła w Polsce o 109%². Z kolei statystyki dotyczące Stanów Zjednoczonych wskazują, że tamtejsza ogólna populacja osób pozbawionych wolności wzrosła od lat 80. XX w. trzykrotnie³, a za ten znaczący przyrost w aż 99% odpowiada wzrost liczby osób, wobec których zastosowano *pre-trial detention*⁴. Jednym z ważnych celów niniejszego przeglądu jest ukazanie wpływu pandemii wirusa SARS-CoV-2 oraz związanych z nią ograniczeń działania wymiaru sprawiedliwości na sytuację osób pozbawionych wolności bez wyroku.

Opracowanie to stanowi również głos w dyskusji o wprowadzaniu w Polsce nowych regulacji prawnych, tworzących dodatkową nieizolacyjną możliwość zabezpieczania prawidłowego toku postępowania karnego w czasie stanu epidemii i po jej ustaniu.

2 B. Pilitowski, Z. Branicka, D. Zając, J. Michalski, J. Kajfasz, B. Kociołowicz-Wisniewska, Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badań empirycznych, Fundacja Court Watch Polska, Toruń 2019

3 J. Aiken, Era of Mass Expansion: Why State Officials Should Fight Jail Growth, <https://www.prisonpolicy.org/reports/jailsovertime.html>

4 P. Wagner, Jails matter. But who is listening?, <https://www.prisonpolicy.org/blog/2015/08/14/jailsmatter/>

Polska

Konstytucyjna gwarancja wolności i przestanki jej ograniczenia

„Wolność człowieka podlega ochronie prawnej” to standard zapisany w art. 31 ust. 1 Konstytucji RP⁵. Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu TK – U 5/07 podkreślił, że jest to „fundamentalna wartość społeczeństwa demokratycznego, przysługująca jednostce z natury, niepodważalna i niezbywalna, będąca źródłem rozwoju jej osobowości oraz źródłem pomyślności osobistej i rozwoju społecznego”⁶.

Artykuł 41 Konstytucji RP stanowi uszczegółowienie wyżej wspomnianej normy. W jego ustępie 1. wyrażona została reguła, że każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie. Po-

nadto może przybierać różne formy oraz być uzasadnione różnymi przestankami. Celem tego opracowania jest omówienie następujących z nich:

- a) ograniczenia wolności, czyli zakazu korzystania z pewnych aspektów wolności osobistej lub nakazu podejmowania określonych działań w związku z zastosowaniem izolacyjnego środka zapobiegawczego;
- b) pozbawienia wolności w związku z zastosowaniem izolacyjnego środka zapobiegawczego – tymczasowego aresztowania.

Kolejne ustępy art. 41 Konstytucji RP doprecyzowują zabezpieczenia, jakie powinny towarzyszyć tym wyjątkowym sytuacjom:

Art. 41. Każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie.

Każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia. O pozbawieniu wolności powiadamia się niezwłocznie rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności.

⁵ M. Florczak-Wątor, Art. 41 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. II, red. P. Tuleja, LEX/el. 2021.

⁶ Wyrok TK z 10.03.2010 r., U 5/07, OTK-A 2010, nr 3, poz. 20.

Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami.

Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny.

Każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania.

Warto zauważyć, że jest to jedno z najbardziej szczegółowych uregulowań występujących w polskiej ustawie zasadniczej, co tylko podkreśla istotność problemu oraz konieczność

rzetelnego ważenia dóbr, które należy ochronić, podejmując decyzje związane np. w przypadku omawianego tutaj tematu z toczącym się postępowaniem karnym.

Środki zapobiegawcze w kodeksie postępowania karnego

Informacje wprowadzające

Polski ustawodawca przewidział w kodeksie postępowania karnego możliwość zastosowania przymusu wobec uczestników postępowania w rozmaitych okolicznościach i na różnych etapach procesu. W raporcie poruszamy tylko temat środków zapobiegawczych opisanych w dziale VI rozdziale 28 kpk. Do ich zamkniętego, ale jednocześnie szerokiego katalogu zalicza się:

- tymczasowe aresztowanie;
- poręczenia: majątkowe, społeczne, osoby godnej zaufania;

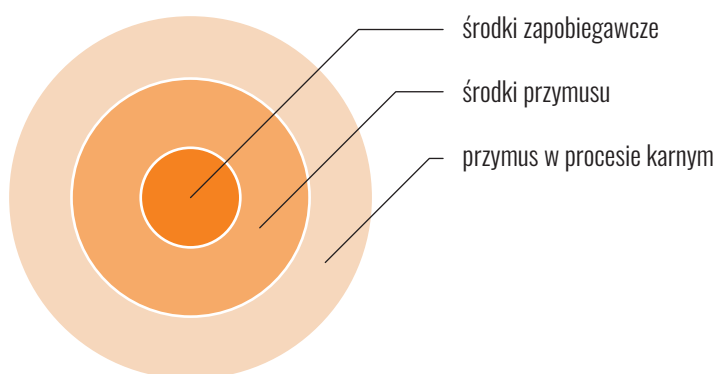
- dozór Policji;
- nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
- nakazy i zakazy związane z charakterem przestępstwa;
- zakaz opuszczania kraju.

Powyższe wyróżniają się spośród różnych form przymusu m.in. tym, że mogą być zastosowane wyłącznie wobec osoby, której przedstawiono zarzuty (podejrzanego⁷) – art. 249 § 2 kpk. Co do zasady mogą być przedłużane, zmieniane lub uchylane przez uprawnione organy

⁷ Gdy używamy w naszym raporcie określenia oskarżony, mamy na myśli także podejrzanego, czyli osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego, ale do sądu nie wniesiono jeszcze aktu oskarżenia. Robimy tak, ponieważ przepisy kodeksu postępowania karnego przyznają takie same prawa procesowe tym osobom (art. 71 § 3 kpk).

od wspomnianego momentu na etapie oskarżonego) aż do chwili rozpoczęcia postępowania przygotowawczego przez wykonania kary⁸.
etap postępowania sądowego (wobec

Rysunek 1. Przymus w procesie karnym⁹

W przepisach wspomnianego wcześniej rozdziału 28 znajdziemy m.in.:

- wyjaśnienie celu, w jakim stosowane są środki zapobiegawcze;
- przesłanki stosowania środków zapobiegawczych;
- uregulowanie postępowania w przedmiocie stosowania środków zapobiegawczych (uprawnione organy, formy decyzji procesowych oraz wymagania dotyczące ich uzasadnienia);
- uprawnienia oskarżonego dotyczące zażaleń, wniosków o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego;
- okoliczności, w których należy niezwłocznie uchylić lub zmienić stosowane środki zapobiegawcze;

- szczególne normy obowiązujące w przypadku zastosowania tymczasowego aresztowania (czas trwania, dodatkowe przesłanki pozytywne i negatywne, kwestie szeroko pojętego prawa do obrony).

Ponadto istotną rolę w stosowaniu środków zapobiegawczych odgrywają dyrektywy ich adaptacji i minimalizacji, które zostały wyinterpretowane z przepisów kodeksu postępowania karnego. Oznaczają one tyle, że środki zapobiegawcze zastosowane wobec oskarżonego powinny być adekwatne do jego postawy oraz okoliczności sprawy, a tymczasowe aresztowanie ze względu na swoją dotkliwość należy orzec w ostateczności, jeśli inne środki (stosowane również łącznie) nie przyniosą oczekiwanych rezultatów. Niestety zasady te często nie są respek-

8 Tymczasowe aresztowanie może być stosowane do chwili rozpoczęcia wykonania kary tylko wtedy, gdy sąd orzeknie karę pozbawienia wolności.

9 Źródło: opracowanie własne.

towane w praktyce stosowania w Polsce tymczasowego aresztowania. Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazuje, że niektóre nieprawidłowości dotyczące orzekania izolacyjnego środka zapobie-

gawczego takie jak np. niewystarczające uzasadnienia postanowień w kontekście wyżej opisanych dyrektyw są powszechnie powielane.

Cel i przesłanki stosowania środków zapobiegawczych

Zgodnie z treścią przepisu z art. 249 § 1 kpk środki zapobiegawcze można stosować:

- co do zasady w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania;
- wyjątkowo także w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa.

Innymi słowy organy prowadzące postępowanie karne mogą ograniczyć wolność oskarżonego lub go jej pozbawić przede wszystkim, jeśli mają uzasadnione obawy, że ten ucieknie, ukryje się, będzie nakłaniał inne osoby do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne. Jest to możliwe

także wtedy, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku (a więc nie wykroczenia), popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził. Są to tzw. szczególne przesłanki stosowania środków zapobiegawczych. Wcześniej trzeba jednak zebrać dowody potwierdzające istnienie dużego prawdopodobieństwa popełnienia przestępstwa.

Już teraz należy opisać jeszcze jeden, od dawna budzący kontrowersje powód, dla którego możemy zastosować środek zapobiegawczy tylko w postaci tymczasowego aresztowania. Mowa o tzw. przesłance surowej kary.

Art. 258 § 2. Jeżeli oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona groźbą oskarżonemu surową karą.

Wskazywany zarówno przez praktyków jak i teoretyków prawa problem dotyczący tego przepisu polega na tym, że ustawodawca nie wyjaśnił, czy powyższa przesłanka może być samodzielną podstawą do zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego. Orzecznictwo wielokrotnie podejmowało próby jego interpretacji. Jednym z najdonioślejszych i najczęściej przywoływanych stanowisk jest to z 2012 roku, wyrażone w uchwale Sądu Najwyższego w składzie siedmiu sędziów¹⁰. Sąd Najwyższy uznał wtedy, że podstawy stosowania tymczasowego aresztowania, określone w art. 258 § 2 kpk przy spełnieniu przesłanek pozytywnych i przy braku przesłanek negatywnych, stanowią samodzielne przesłanki szczególne do stosowania tego środka zapobiegawczego. Jednocześnie niewystarczające jest przy tym hipotetyczne odwołanie do górnej granicy ustawowego zagrożenia karą za zarzucany czyn, lecz wymagane jest ustalenie na podstawie okoliczności konkretnej sprawy i uprawdopodobnienie w dużym stopniu, że oskarżonemu w konkretnej sprawie rzeczywiście grozi surowa kara¹¹.

Warto podkreślić, że również Trybunał Konstytucyjny, który wielokrotnie rozstrzygał kwestie związane z regulacjami dotyczącymi tymczasowego aresztowania w 2019 roku zasygnalizował Sejmowi RP istnienie uchybień w prawie dotyczących stosowania tymczasowego aresztowania ze względu na surowość kary grożącej oskarżonemu. Podkreślił przy tym, że „na gruncie obecnie obowiązującego art. 258 § 2 kpk nie można wykluczyć, że wysokość kary grożącej oskarżonemu będzie traktowana jako nieomal obiektywna okoliczność, jednoznacznie przesądzająca potrzebę stosowania tymczasowego aresztowania w każdym wypadku, gdy pozwalają na to postawione zarzuty”¹².

Trybunał Konstytucyjny zauważył, że w doktrynie i orzecznictwie podejmowane są próby interpretacji art. 258 § 2 kpk rozwiązujące powyższe problemy. Nie mają one jednak charakteru powszechnego i nie doprowadziły dotychczas do ukształtowania się akceptowalnej wykładni tego przepisu, która we właściwy sposób wyważałaby konieczność ochrony praw oskarżonego i potrzebę zabezpieczenia toku prowadzonego przeciwko niemu postępowania.

10 Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 19 stycznia 2012 r., I KZP 18/11, OSNKW 2012/1/1.

11 Zob. W. Hermeliński, B. Nita-Świątłowska, Tymczasowe aresztowanie ze względu na grożącą surową karę, *Palestra* 6/2018, s. 14-25.

12 Postanowienie TK z dnia 17 lipca 2019 r., S 3/19, OTK-A 2019 poz. 41.

Postępowanie w przedmiocie zastosowania środków zapobiegawczych

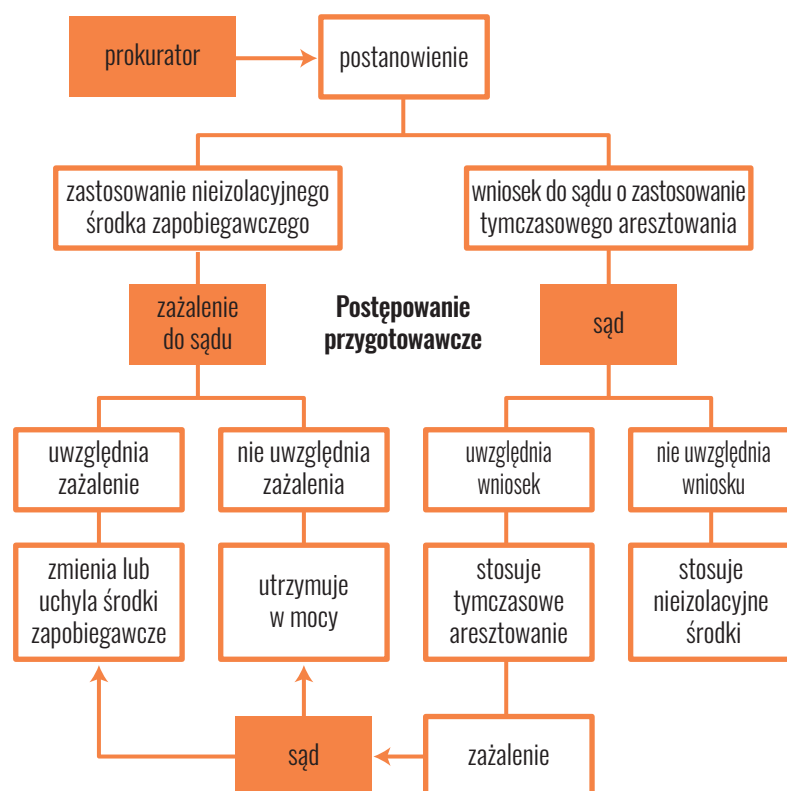
Środki zapobiegawcze stosowane są najczęściej już na etapie postępowania przygotowawczego, kiedy organem prowadzącym albo nadzorującym przebieg czynności jest prokurator. Przepisy kodeksu postępowania karnego zezwalają mu na samodzielne wydanie postanowienia o zastosowaniu wszystkich nieizolacyjnych środków zapobiegawczych. Inaczej wygląda w Polsce kwestia stosowania tymczasowego aresztowania. Postanowienie o jego zastosowaniu pozostaje wyłącznie uprawnieniem sądu.

Art. 250 § 1. Tymczasowe aresztowanie może nastąpić tylko na mocy postanowienia sądu.

§ 2. Tymczasowe aresztowanie stosuje w postępowaniu przygotowawczym na wniosek prokuratora sąd rejonowy, w którego okręgu prowadzi się postępowanie, a w wypadkach niecierpiących zwłoki także inny sąd rejonowy. Po wniesieniu aktu oskarżenia tymczasowe aresztowanie stosuje sąd, przed którym sprawa się toczy.

§ 2a. We wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania wymienia się dowody wskazujące na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo, okoliczności przemawiające za istnieniem zagrożenia dla prawidłowego toku postępowania lub możliwości popełnienia przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa oraz określonej podstawy stosowania tego środka zapobiegawczego i konieczności jego stosowania.

Ważną rolę odgrywa tutaj również czas, zatrzymania musi zostać przekazany ponieważ zgodnie z wspomnianymi do dyspozycji sądu, który to w ciągu już gwarancjami konstytucyjnymi po- w ciągu 24 godzin decyduje o stosowa- dejrzany w ciągu 48 godzin od chwili niu tymczasowego aresztowania.

Rysunek 2. Schemat stosowania środków zapobiegawczych.¹³

Dodatkowe przesłanki (nie)stosowania tymczasowego aresztowania

Od początku staramy się podkreślać fakt, że tymczasowe aresztowanie jako jedyny izolacyjny środek zapobiegawczy jest najdotkliwszym sposobem zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego. W związku z daleko idącą ingerencją w prawa i wolności człowieka w kodeksie postępowania karnego przewidziane zostały także:

- dodatkowe wymogi formalne związane ze stosowaniem tymczasowego aresztowania (postanowienie sądu wydawane po przeprowa-
- ograniczenia dotyczące czasu stosowania tymczasowego aresztowania na poszczególnych etapach postępowania karnego

dzeniu posiedzenia, w którym udział może wziąć oskarżony wraz z obrońcą musi zawierać określone przepisami prawa elementy oraz uzasadnienie – art. 251 kpk, wykazujące m.in., że inne środki o charakterze nieizolacyjnym były niewystarczające – art. 257 § 1 kpk);

¹³ źródło: P. Wiliński, S. Stachowiak, A. Gerecka-Żołyńska, B. Janusz-Pohl, P. Karlik, M. Kusak, Polski proces karny, Warszawa 2020

(art. 263 kpk), choć jednocześnie należy zaznaczyć, że inne przepisy kodeksu postępowania karnego pozwalają na przedłużanie tymczasowego aresztowania na oznaczony okres przekraczający poszczególne terminy, więc ostatecznie nie istnieje limit długości stosowania tej formy izolacji;

- negatywne przesłanki, których wystąpienie co do zasady powoduje, że sąd może (art. 259 § 1 kpk) lub musi odstąpić (art. 259 § 2 i 3 kpk) od stosowania tymczasowego aresztowania; pierwsze z nich dotyczą względów osobistych (gdy tymczasowe aresztowanie mogłoby spowodować poważne niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia oskarżonego albo wywołać wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego rodziny), a drugie przewidywanej kary.

Podsumowując, obowiązujące w Polsce prawo, a także orzecznictwo sądów polskich i europejskich wskazuje jednoznacznie, że tymczasowe aresztowanie powinno być stosowane jako ostateczność, wyłącznie w sytuacjach, w których nie można zabezpieczyć toczącego się postępowania karnego w inny sposób, jak tylko pozbawiając podejrzanego lub oskarżonego wolności. W pozostałych przypadkach zastosowane powinny zostać wolnościowe środki zapobiegawcze takie jak np. poręczenie majątkowe, do-

zór policji. Przepisy kodeksu postępowania karnego w teorii spełniają również standardy wyznaczone przez dyrektywy oraz EKPCz, a także przewidują wiele dodatkowych gwarancji procesowych dla osób, wobec których stosowane jest tymczasowe aresztowanie.

W praktyce tymczasowe aresztowanie jest w Polsce stosowane bardzo często, a uzasadnienia nie wyjaśniają, dlaczego inne nieizolacyjne środki zapobiegawcze były niewystarczające. Niesie to za sobą daleko idące konsekwencje społeczne zarówno dla osoby pozbawionej wolności oraz jej bliskich, jak i całego społeczeństwa. Zastosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego oznacza natychmiastowe zerwanie więzi rodzinnych i towarzyskich, pozbawienie możliwości edukacji, prowadzenia działalności gospodarczej lub podejmowania pracy. Każde tymczasowe aresztowanie to dla Skarbu Państwa wydatek ok. 4000 zł miesięcznie.

W latach 2015-2020 liczba osób przebywających w polskich aresztach śledczych wzrosła o 109%. W grudniu 2020 roku wynosiła 8692 osób. Wzrasta także długość tymczasowych aresztowań. W Polsce oskarżeni muszą czekać w areszcie śledczym na prawomocny wyrok średnio 9 miesięcy. Tymczasem w większości krajów Unii Europejskiej średnia ta nie przekracza 6 miesięcy. W Austrii czy Wielkiej Brytanii średnia długość tymczasowego aresztowania nie przekracza 3 miesięcy.

Stosowanie środków w zapobiegawczych w Polsce w czasie pandemii

Pilne sprawy dotyczące tymczasowego aresztowania

Pierwsza reakcja wymiaru sprawiedliwości na ogłoszony przez Ministra Zdrowia stan zagrożenia epidemicznego w 2020 roku polegała na wydaniu przez prezesów sądów zarządzeń znacznie ograniczających działanie poszczególnych wydziałów oraz określających, które sprawy będą traktowane jako pilne i rozpoznawane bez zbędnej zwłoki. Znalazły się wśród nich sprawy w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania. Było to nawiązanie do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18 czerwca 2019 roku (Regulamin urzędowania sądów powszechnych), w którym w § 2 pkt. 5 wymienione zostały sprawy, które należy traktować jako pilne.

Szybko okazało się jednak, że przepisy te zostały różnie zinterpretowane, a praktyka sądów nie była jednolita. Przykładowo w marcu 2020 roku otrzymaliśmy informację, że w Sądzie Apelacyjnym w Warszawie rozpoznawanie zażaleń w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania nie jest uznawane za pilne, a w konsekwencji przekładane na bliżej nieokreślone terminy. Gdy zostaliśmy pytani do wszystkich sądów

apelacyjnych i okręgowych, odpowiedzi, które otrzymaliśmy – włącznie z apelacją warszawską, która w międzyczasie zmieniła praktykę – wskazywały na to, że wszystkie sprawy w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania sądy traktują priorytetowo. Niektóre z nich wyznaczały również kolejne terminy w sprawach, w których tymczasowe aresztowanie było stosowane od wielu miesięcy, a jednocześnie istniała już możliwość wydania rozstrzygnięcia bez wzywania na rozprawę wielu świadków.

Powodem uznania w Regulaminie urzędowania sądów powszechnych spraw w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania jako pilnych było m.in. niedopuszczenie do tego, by na wolności przebywały osoby, które mogłyby skutecznie zakłócić prawidłowy tok postępowania karnego lub popełnić nowe ciężkie przestępstwo, jak i niedopuszczenie do nadużywania możliwości pozbawiania wolności bez wyroku. W nadzwyczajnej sytuacji jaką jest pandemia, należy uznać te sprawy za pilne również z powodu obaw o zdrowie osadzonych przebywających w warunkach, które

sprzyjają rozprzestrzenianiu się wirusa. Kolejne zarządzenia i przepisy tzw. Tarczy Antykryzysowych słusznie priorytetyzo-

wały sprawy, w których stosowano izolacyjny środek zapobiegawczy.

Areszt domowy jako alternatywa dla tymczasowego aresztowania

W czasie pandemii w Polsce uwidoczniły się m. in. mankamenty związane ze zbyt częstym i długotrwałym stosowaniem tymczasowego aresztowania, niewykorzystywaniem potencjału pozostałych środków zapobiegawczych oraz brakiem używania nowoczesnych technologii w celu podniesienia ich efektywności (np. wykorzystanie systemu dozoru elektronicznego przy dozorcach policyjnym), a w konsekwencji przeludnionymi aresztami śledczymi.

W zakładach karnych i aresztach śledczych już na początku pandemii przebywało łącznie prawie 80 tys. osób umieszczonych w wieloosobowych celach. Każdy nowy tymczasowo aresztowany, który trafiał do aresztu śledczego lub zakładu karnego (z oddziałem aresztowym) był potencjalnym zagrożeniem dla wszystkich osadzonych i strażników więziennych. Instrumentem przynoszącym kompromisowe rozwiązanie, łączącym w sobie możliwość zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania poprzez pewną formę izolacji bez nowoczesnej potrzeby umieszczania osoby w areszcie śledczym był środek zapobiegawczy w postaci zakazu opuszcza-

nia lokalu, zwany potocznie (i myląc) „aresztem domowym”. Niestety w toku prac sejmowych zniknął on z tzw. Tarczy Antykryzysowej¹⁴. Mimo swojej niedoskonałości w pierwotnej wersji projektu, wiele argumentów przemawiało za jego wprowadzeniem do kodeksu postępowania karnego.

„Areszt domowy” w założeniu miał uzupełnić aktualny katalog środków zapobiegawczych. Mógł sprawić, że prokuratorzy rzadziej wnioskowaliby, a sądy rzadziej orzekałyby o zastosowaniu tymczasowego aresztowania. Niestety w zamyśle ustawodawcy prokurator mógł samodzielnie wydać postanowienie o zakazie opuszczania lokalu na okres aż 3 miesięcy. Naszym zdaniem ze względu na to, że projektowany środek zapobiegawczy znacznie ograniczał wolność jednostki, organ prowadzący postępowanie przygotowawcze nie powinien móc decydować o jego dłuższym stosowaniu niż czas potrzebny na złożenie i rozpoznanie odpowiedniego wniosku w tym przedmiocie przez niezawisły sąd. W uzasadnieniu wprowadzenia nowej instytucji ustawodawca nie słusznie nie wyjaśnił również, że zakaz

¹⁴ druk sejmowy nr 299, s. 121; proponowany art. 274a kpk

opuszczania lokalu, nie zawsze musi być realizowany w domu osoby, wobec której został zastosowany. Byłoby to wręcz absurdalne w przypadku, gdy osobą pokrzywdzoną przestępstwem byłaby osoba wspólnie zamieszkująca (np. nasilające się w czasie pandemii zjawisko przemocy domowej). „Areszt domowy” mógłby polegać także na zakazie opuszczania np. specjalnie do tego celu wy-

najętego przez oskarżonego mieszkania albo pokoju hotelowego.

Ostatecznie do dziś nie wypracowano żadnej alternatywy dla stosowania tymczasowego aresztowania. Nie prowadzono także działań mających na celu wykorzystanie nowoczesnych technologii w celu lepszego zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego.

Posiedzenia aresztowe on-line

Tarcza Antykryzysowa 4.0 (Dz.U. z 2020 r. poz. 1086) wprowadziła możliwość odbywania posiedzeń aresztowych on-line (nowelizacja art. 250 kpk) od czerwca 2020 roku. Od początku niejasne były przesłanki dopuszczalności tej alternatywnej formy spotkania. Niestety ostatecznie wszystko zależy od uznaniowej decyzji sądu. Ustawodawca wyjaśniał co prawda w uzasadnieniu, że przeprowadzenie posiedzenia w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania z wykorzystaniem urządzeń umożliwiających porozumiewanie się na odległość jest dopuszczalne, gdy doprowadzenie oskarżonego byłoby niecelowe albo mogłoby stanowić zagrożenie dla uczestników posiedzenia. Była to jednak tylko niewiążąca sugestia.

Wiele wątpliwości budzi także sposób przeprowadzania posiedzenia aresztowego on-line.

Sąd i oskarżony znajdują się podczas niego w dwóch różnych miejscach. Obronca co do zasady może zdecydować, czy pojawi się w sądzie, czy będzie towarzyszył swojemu klientowi¹⁵. Kontakt między uczestnikami następuje za pomocą urządzeń technicznych pozwalających na jednoczesne przekazywanie obrazu i dźwięku. Ponadto przepis art. 250 § 3e kpk dopuszcza, że w wypadku, gdy obrońca bierze udział w posiedzeniu przebywając w innym miejscu niż oskarżony, sąd na wniosek oskarżonego lub obrońcy może zarządzić przerwę na czas oznaczony i zezwolić na telefoniczny kontakt obrońcy z oskarżonym, chyba że uwzględnienie wniosku może zakłócić prawidłowy przebieg posiedzenia lub stwarza ryzyko nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania on-line.

¹⁵ O ile sąd nie zobowiąże go do udziału w posiedzeniu w budynku sądu z uwagi na konieczność uchylecia ryzyka nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania oskarżonego – art. 250 § 3d kpk

towania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania oskarżonego. W konsekwencji istnieje możliwość ograniczenia poufnego porozumienia obrońcy z oskarżonym (szczególnie przy pierwszym tymczasowym aresztowaniu). To jednoznacznie negatywnie wpływa na realizację podstawowych praw i gwarancji procesowych.

Wprowadzenie możliwości przeprowadzania posiedzeń aresztowych on-line w aktualnym kształcie budzi uzasadniony niepokój. Spotyka się także z krytyką przedstawicieli zawodów prawniczych. Niestety żadne statyki nie wykazują, czy i jak często sądy korzystają z nowych uprawnień.

Stany Zjednoczone

IV i XIV poprawka do Konstytucji jako główne źródło gwarancji wolności

Należy podkreślić, że w Stanach Zjednoczonych najistotniejszą rolę w zabezpieczeniu praw i wolności obywateli w całym kraju odgrywa Konstytucja wraz z orzecnictwem Sądu Najwyższego, którego rolą jest m.in. wykładnia niezdefiniowanych pojęć oraz tworzenie niezapisanych wyjątków od zasad. Wspomniana we wstępie do raportu XIV poprawka zapewnia m.in., że pozbawienie wolności jest dopuszczalne tylko na podstawie decyzji wymiaru

sprawiedliwości. Co więcej, zatrzymanie i zastosowanie pozbawienia wolności przed skazaniem jest w teorii (podobnie jak w Polsce) zupełnym wyjątkiem. Prezes Sądu Najwyższego William Rehnquist w sprawie *United States v. Salerno* w 1987 roku napisał nawet: „W naszym społeczeństwie wolność jest normą, a zatrzymanie przed procesem lub bez procesu jest starannie ograniczonym wyjątkiem”.

Poprawka XIV

§1. Każdy, kto urodził się lub naturalizował w Stanach Zjednoczonych i podlega ich zwierzchnictwu, jest obywatelem Stanów Zjednoczonych i tego stanu, w którym zamieszkuje. Żaden stan nie może wydawać ani stosować ustaw, które by ograniczały prawa i wolności obywateli Stanów Zjednoczonych. Nie może też żaden stan pozbawić kogoś życia, wolności lub mienia bez prawidłowego wymiaru sprawiedliwości ani odmówić komukolwiek na swoim obszarze równej ochrony prawa.

Kolejnym istotnym źródłem prawa kształtującym w Stanach Zjednoczonych interesujące nas postępowanie karne i istniejące w jego ramach gwarancje procesowe dla osób, których wolność została co najmniej ograniczona lub całkowicie im odebrana bez wyroku są:

- ustawa federalna *Bail Reform Act* z 1984 roku dopuszczająca możliwość stosowania izolacji wobec osób, których dotyczy domniemanie niewinności oraz regulująca dodatkowe warunki ich ewentualnego zwolnienia (Title 18, United States Code);
- ustawodawstwo tworzone odrębnie dla każdego ze stanów a nawet hrabstwa/okręgu (ang. *county*)¹⁶, ale jemu poświęcimy mniej uwagi w naszym raporcie.

W tym miejscu musimy za to wyjaśnić, że w Stanach Zjednoczonych trudno mówić o odpowiednikach polskich środków zapobiegawczych, które są stosowane na określony czas dopiero w przypadku, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa, a ponadto występują przesłanki szczególne takie jak np. ryzyko ucieczki. W Polsce samo prawidłowe i uzasadnione zatrzymanie nie oznacza jeszcze, że zostanie wydane

postanowienie o jakiegokolwiek formie przedwyrokowego ograniczenia wolności. W Stanach Zjednoczonych sytuacja wygląda odmiennie. Jeśli nie okaże się zatrzymanie jest bezpodstawne, czyli innym słowy istnieje „uzasadniony powód zatrzymania” (ang. *probable cause*), sąd może zdecydować o:

- zwolnieniu oskarżonego bez konieczności wpłacania kaucji (wypuszczenie „na własne życzenie/ryzyko sądu”, ang. *release on recognizance*, ROR), które w praktyce zdarza się bardzo rzadko i nie jest możliwe w każdym stanie;
- zwolnieniu oskarżonego za kaucją płatną z góry (ang. *bail*), która zostanie zwrócona, jeśli oskarżony stawi się na każde wezwanie sądu,
- zastosowaniu *pre-trial detention* (ewentualnie *remand*) – odpowiednika tymczasowego aresztowania, które jest orzekane bez z góry wyznaczonego limitu (ang. *indefinite*). Kończy się, jeżeli osoba zostaje skazana albo jeżeli sąd zmieni zdanie, co do potrzeby odizolowania i w konsekwencji zwolni ją, np. na podstawie kaucji (ang. *post bail*). Na poziomie federalnym 18 U.S. Code § 3142

16 Poprawka VI: Przy ściganiu przestępstw przysługuje oskarżonemu prawo do szybkiego i publicznego procesu przed bezstronnym sądem przysięgłych tego stanu i okręgu, w którym przestępstwo zostało popełnione; określenie tego okręgu musi wynikać z wydanej uprzednio ustawy. Oskarżony ma też prawo do zawiadomienia o rodzaju i podstawie oskarżenia, do konfrontacji ze świadkami oskarżenia, wezwania do obowiązkowego stawienia się środków obrony oraz do pomocy prawnej przy obronie.

reguluje dokładne przesłanki takiego działania oraz dodatkowe wymogi, które mogą zostać nałożone na osobę zwolnioną z *pre-trial detention*¹⁷. Istnieje np. możliwość zwolnienia z *pre-trial detention* za kaucją i oczekiwania na proces w ramach aresztu domowego.

Konieczne trzeba zaznaczyć także, że *pre-trial detention* może być zastosowane w każdej sprawie (nawet tej dotyczącej wykroczenia), jeśli sąd proponuje zwolnienie oskarżonego za kaucją, a ten nie posiada wystarczających środków na jej wpłacenie. To bardzo surowe

rozwiązanie powoduje, że zdarzają się przypadki, w których osoby pozbawione wolności bez wyroku przyznają się do popełnienia czynu (pomimo niewinności), by jak najszybciej wypracować ugodę z prokuratorem (ang. *plea bargaining*), zakończyć proces i powrócić do normalności.

W związku z powyższym istotną gwarancję mającą na celu m.in. ograniczenie powyższych nadużyć stanowi IV poprawka Konstytucji. Jest ona rozszerzeniem oraz dopełnieniem zasady wyrażonej w cytowanej wcześniej XIV poprawce.

Poprawka IV

Prawa ludu do nietykalności osobistej, mieszkania, dokumentów i mienia nie wolno naruszać przez nieuzasadnione rewizje i zatrzymanie; nakaz w tym przedmiocie można wystawić tylko wówczas, gdy zachodzi wiarygodna przyczyna potwierdzona przysięgą lub zastępującym ją oświadczeniem. Miejsce podlegające rewizji oraz osoby i rzeczy podlegające zatrzymaniu powinny być w nakazie szczegółowo określone.

Poprawka IV wskazuje, że zatrzymanie osoby, a więc krótkotrwałe pozbawienie wolności, które może następnie przerodzić się w analizowane przez nas *pre-trial detention* nie jest co do zasady możliwe bez odpowiedniego nakazu wydawanego przez sędziego albo inne podmioty o zbliżonych uprawnieniach (np. *magistrates* w sądach federalnych). W treści formalnej zgody znajdują się

m.in. przesłanki tworzące zdaniem organów uzasadnione podejrzenie, że osoba zatrzymana złamała prawo¹⁸. Jeśli zaś dojdzie np. do zatrzymania na tzw. gorącym uczynku (dodatkowa przesłanka, pilne okoliczności – ang. *exigent circumstances*), orzecznictwo Sądu Najwyższego zobowiązuje do obligatoryjnej sądowej kontroli legalności takiego działania – *Gerstein v. Pugh*,

¹⁷ <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/3142>.

¹⁸ <https://www.aclu.org/files/FilesPDFs/ALPR/oregon/Washington%20County%20Sheriff%27s%20Office/30012-30050%20Search%20and%20Seizure%20Field%20Guide.pdf>, s. 7.

420 U.S. 103 (1975 rok). Może mieć ona miejsce w ramach odrębnego posiedzenia (ang. *probably cause hearings*) lub być częścią innego posiedzenia np. podczas którego dochodzi do przedstawienia zarzutów (ang. *arraignment*).

Według orzeczenia *County of Riverside v. McLaughlin*, 500 U.S. 44 (1991 rok) sprawa zatrzymanego bez nakazu powinna być rozważona w przeciągu 48 godzin, o ile nie zachodzą wyjątkowe okoliczności. Ponadto, by zatrzymanie bez nakazu (ang. *warrantless arrest*) było legalne muszą być spełnione dwa wymogi:

- istnienie dużego prawdopodobieństwa popełnienia czynu;
- istnienie okoliczności uzasadniających niemożność zdobycia nakazu przed zatrzymaniem (np. ryzyko zniszczenia dowodów lub ucieczki) albo zaistnienie sytuacji, w której zatrzymujący organ jest świadkiem zdarzenia¹⁹.

Możliwość zatrzymania bez nakazu występuje w przeważającej liczbie przypadków w jurysdykcjach stanowych. Za to w praktyce federalnej następcze zatwierdzanie zatrzymania jest rzadkością, ponieważ wydanie nakazu jest najczęściej wynikiem poprzedzającego go śledztwa.

Procedura poprzedzająca *pre-trial detention*

Po przeprowadzeniu ewentualnej kontroli legalności zatrzymania bez nakazu (ang. *probably cause hearings*) lub niezwłocznie po zatrzymaniu na podstawie nakazu ma miejsce posiedzenie, podczas którego dochodzi do formalnego przedstawienia zarzutów (ang. *arraignment*) i zastosowania *pre-trial detention* lub kaucji (ang. *bail*).

Alternatywą są jeszcze tzw. przesłuchania wstępne (ang. *preliminary hearings*), którego występowanie zależne jest od

ustawodawstwa stanowego. Jeżeli osoba zatrzymana nie przyzna się podczas niego do postawionych zarzutów, sąd rozpatruje dowody przytoczone przez prokuraturę i stwierdza, czy istnieje uzasadnione podejrzenie, że osoba zatrzymana popełniła zarzucane mu czyny. Co do zasady na tym etapie sąd może odrzucić zarzuty i zwolnić osobę zatrzymaną, jednak w praktyce zdarza się to rzadko²⁰.

¹⁹ <https://www.findlaw.com/criminal/criminal-rights/the-fourth-amendment-reasonableness-requirement.html>; <https://www.nolo.com/legal-encyclopedia/what-probable-cause-hearing.html>; <https://digitalcommons.law.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5372&context=lalrev>.

²⁰ <https://www.nolo.com/legal-encyclopedia/all-about-preliminary-hearings-or-prelims.html>.

W większości stanów zatrzymany powinien zostać doprowadzony do sądu w ciągu 24 do 72 godzin (niekiedy z wyłączeniem weekendów i świąt). Na poziomie federalnym obowiązuje za to zasada rozpoznania „bez zbędnej zwłoki” (ang. *without undue delay*). Nie jest to jednak wymóg konstytucyjny i w rzeczywistości możliwe są liczne wyjątki.

Kaucja jako alternatywa dla *pre-trial detention*

Jak już wspominaliśmy w Stanach Zjednoczonych osoba zatrzymana może zostać zwolniona na podstawie samej obietnicy, że stawi się na każde wezwanie sądu. Sąd może jednak zdecydować, że zwolnienie będzie możliwe tylko po uiszczeniu odpowiedniej i płatnej z góry kaucji (ang. *bail*).

Wysokość kaucji sędzia ustanawia w specjalnie wyznaczonym do tego celu momencie procesu (ang. *bail setting*) – co do zasady po formalnym przedstawieniu zarzutów – według własne-

go uznania. Należy jednak zaznaczyć, że sądy często dysponują tzw. *schedules*, czyli rekomendacjami dotyczącymi wysokości kaucji. Co do zasady biorą też po uwagę powagę czynu, ryzyko ucieczki oraz stopień niebezpieczeństwa, jaki dana osoba stwarza na wolności. Wysokość kaucji może być negocjowana, szczególnie w przypadkach, gdy przy jej wstępnym ustaleniu zatrzymany nie miał dostępu do adwokata²¹.

VIII poprawka Konstytucji wskazuje, że:

Nie wolno żądać nadmiernych kaucji ani wymierzać nadmiernych grzywnien albo stosować kar okrutnych lub wymyślnych.

Reguła ta dotyczy jednak tylko spraw federalnych, ponieważ nie została jeszcze zastosowana wobec poszczególnych stanów przez Sąd Najwyższy. W konsekwencji dużym problemem w Stanach Zjednoczonych jest orzekanie zbyt wysokich kaucji, które nie mogą zostać opłacone przez osoby zatrzymane. W takich sytuacjach stosuje się wobec nich *pre-trial detention* bez względu na surowość zarzutów i inne przestanki.

Bail bond agencies

Pewnym rozwiązaniem powyższego problemu są tzw. *bail bondsmen* lub *bail bond agencies*, czyli komercyjne firmy wpłacające kaucję zamiast za-

21 W ok. 20 stanach przy pierwszym ustaleniu kaucji prawo nie gwarantuje dostępu do adwokata.

trzymanej osoby. W takim przypadku to one dają obietnicę, że oskarżony będzie stawiał się na wezwania sądu²². Z takiej możliwości skorzystał np. Derek Chauvin oskarżony o zabójstwo George'a

Floyd'a. Dzięki temu oczekiwał na wyrok na wolności. Warto jednak podkreślić, że niektóre stany (Wisconsin, Illinois, Kentucky, Oregon) w ogóle nie zezwalają na istnienie komercyjnych usług kaucji²³.

Pre-trial detention a dostęp do adwokata

Szósta poprawka do Konstytucji zapewnia co do zasady prawo do obrony na poziomie federalnym. Samo zatrzymanie nie stwarza automatycznie obowiązku umożliwienia dostępu do adwokata.

Ciekawym zabezpieczeniem praw jest za to procedura *habeas corpus*, która pozwala złożyć wniosek do sądu, aby ten rozpatrzył, czy np. *pre-trial deten-*

tion nałożony przez władze federalne lub stanowe nie jest bezprawny. Artykuł 1 Konstytucji Stanów Zjednoczonych gwarantuje, że „Przywilej *habeas corpus* może być zawieszony tylko w przypadkach, gdy ze względu na bunt lub najazd wymagać tego będzie bezpieczeństwo publiczne.” Podstawą prawną tej formy kontroli na szczeblu federalnym jest 28 U.S.C. § 2241.

Stosowanie środków zapobiegawczych w Stanach Zjednoczonych w czasie pandemii

Przepełnione miejsca izolacji

Problem nadużywania *pre-trial detention* był widoczny w Stanach Zjednoczonych na długo przed wybuchem pandemii. Niestety ograniczenia w funkcjonowaniu sądów tylko nasiliły występowanie tego zjawiska. Nie rozwiązało

go nawet sprawne wprowadzanie wirtualnych posiedzeń sądowych. Bardzo szybko 8 z 10 największych skupisk wirusa COVID-19 było zlokalizowanych właśnie w więzieniach i aresztach²⁴.

22 <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/aer.20161503>.

23 <https://www.ncsl.org/research/civil-and-criminal-justice/bail-bond-agent-business-practices.aspx>.

24 <https://www.nytimes.com/interactive/2021/us/covid-cases.html#clusters>.

Prawdą jest, że podjęto pewne działania mające na celu zmniejszenie liczby osób oczekujących na wyrok w izolacji, ale okazały się one nieskuteczne. Głównie dlatego, że większość stanów nie zre-

zygnowała z wymogu wniesienia kaucji, w celu zwolnienia, a osoby pozbawione wolności często nie dysponowały odpowiednimi finansami.

Częstsze stosowanie aresztu domowego

Mimo wszystko sądy częściej godziły się na opuszczanie *pre-trial detention* za kaucją z możliwością oczekiwania na wyrok w areszcie domowym. W celu śledzenia aktywności osób korzystających z tego uprawnienia wykorzystuje się na szeroką skalę dozór elektroniczny. Niestety okazuje się, że od wybuchu pandemii znacznie wzrósł czas oczekiwania na wyrok osób pozostających w aresztach

domowych. Dodatkowo, choć wydaje się to szokujące z punktu widzenia prawa polskiego, koszt korzystania z urządzenia do monitoringu w dobie pandemii jest niekiedy przenoszony na osoby, które z niego korzystają. Badania wykazują, że opłaty bywają tak wysokie, że niektóre osoby muszą wybierać pomiędzy płaceniem czynszu a opłatami za dozór elektroniczny²⁵.

Zwolnienie niebezpieczne dla zdrowia obywateli

W kwietniu 2020 roku Prokurator Generalny wydał memorandum, w którym zaznaczył, że przy stosowaniu i zwalnianiu osób z *pre-trial detention* należy w tym momencie brać pod uwagę, że:

- wprowadzanie nowych osób do miejsc izolacji stanowi zagrożenie dla osób w niej przebywających oraz personelu, więc należy ograniczyć stosowanie tej formy zabezpieczenia do minimum;

- uwzględnianie wniosków o opuszczenie izolacji również może być niebezpieczne i stanowić zagrożenie dla osób, które dotychczas izolowany spotka na wolności.

Okazało się więc, że Stany Zjednoczone doszły do momentu, w którym przedkłada się zdrowie publiczne osób pozostających na wolności ponad zdrowie osadzonych, którzy znajdują się w największych ogniskach wirusa w kraju.

²⁵ <https://www.nbcnews.com/tech/tech-news/incarcerated-home-rise-ankle-monitors-house-arrest-during-pandemic-n1273008>.

Algorytmiczna ocena ryzyka

Być może rozwiązaniem, które w przyszłości wpłynie pozytywnie na ilość stosowanych w Stanach Zjednoczonych *pre-trial detention* jest algorytmiczna ocena ryzyka ucieczki albo innych form utrudniania toku postępowania karnego. Szacuje się je na podstawie danych empirycznych dotyczących zachowań osób, mających określone cechy (demograficzne, ekonomiczne, społeczne).

Już teraz w wielu jurysdykcjach jest to podpowiedź dla sędziego w zakresie

wyboru *pre-trial detention* lub określenia wysokości kaucji. Niestety często okazuje się, że sędziowie nie potrafią w prawidłowy sposób odczytywać i analizować udostępnianych im danych. Należy mieć jednak nadzieję, że w przyszłości będziemy mogli dostrzec pozytywną zmianę w tym zakresie, a Stany Zjednoczone będą mogły być przykładem wykorzystania nowych technologii w ograniczaniu liczby osób pozbawionych wolności przed wyrokiem.

English Summary

Personal freedom is one of the fundamental rights that has been enshrined in Article 3 of the Universal Declaration of Human Rights as well as in subsequent international treaties. More importantly perhaps, this freedom is also protected at the national level in the constitutions of most nations, for example by Articles 31 and 41 of the Polish Constitution and the 14th Amendment to the US Constitution. In this report we will focus on these two countries and their national regulations.

Both in Poland and the US the process of depriving a person of their freedom is strictly regulated and placed under judicial supervision. This process is known in Poland as *zatrzymanie* (ar-

rest), followed by *tymczasowe aresztowanie* (temporary detention approved by judge), while in the United States it is known as pre-trial detention. Their purpose is to ensure the proper functioning of criminal proceedings prior to any trial or conviction. Detaining a suspect can be crucial to prevent them from escaping, contacting co-defendants, or tampering with evidence. It also guarantees that investigators have the opportunity to request testimony from a suspect.

However, pre-trial detention in both countries is distinct from incarceration, since the former deprives of freedom only those individuals who have not been convicted and are yet to stand trial. Because of the presumption of in-

nocence it is particularly important that detainment of suspects be used only as a measure of last resort, when all other options (such as release on bail) have proved insufficient. In Poland the process of using preventive measures such as temporary detention is regulated in the Code of Criminal Procedure, a piece of legislation that applies throughout the entire country, while in the US pre-trial detention standards are derived mainly from state legislation and the Supreme Court's interpretation of federal law (particularly in the area of arrest warrant requirements), as well as from rules established at the county level.

Despite the heavy regulation of the arrest and detention process and significant developments in technological abilities to monitor defendants who are not jailed, both countries have seen a

steady increase in the number of people awaiting sentencing in jail. Analysis conducted by Court Watch Poland has revealed that between 2015 and 2020 the number of temporary detention cases has increased by a 109%²⁶. The US, in turn, has seen a threefold increase in its number of detained individuals.²⁷ Pre-trial detention is responsible for a whopping 99% of this increase.²⁸

The main purpose of this report however is to explain the impact of the coronavirus pandemic and COVID-related restrictions on the justice system and its handling of pre-trial detention cases. The report also hopes to contribute to the ongoing discussion in Poland on whether to introduce new measures, such as house arrest, that could safeguard criminal proceedings and criminal investigations without placing severe limitations on a suspect's freedoms.

26 B. Pilitowski, Z. Branicka, D. Zajac, J. Michalski, J. Kajfasz, B. Kociolowicz-Wisniewska, Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badan empirycznych, Fundacja Court Watch Polska, Torun 2019

27 J. Aiken, Era of Mass Expansion: Why State Officials Should Fight Jail Growth, <https://www.prisonpolicy.org/reports/jailsovertime.html>

28 P. Wagner, Jails matter. But who is listening?, <https://www.prisonpolicy.org/blog/2015/08/14/jailsmatter/>

Fundacja Court Watch Polska

Wolność osobista każdego człowieka jest jedną z fundamentalnych gwarancji, która została zapewniona np. w art. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Chronią ją także normy najdonioślejszych źródeł prawa poszczególnych państw, m.in. art. 31 i 41 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz XIV poprawka do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki. Organicznie lub odebranie wolności w obu państwach jest możliwe tylko w ściśle określonych sytuacjach na podstawie decyzji organu wymiaru sprawiedliwości. Jedną z nich jest zatrzymanie, a następnie zastosowanie tymczasowego aresztowania (w Polsce) lub *pre-trial detention* (w Stanach Zjednoczonych).

Niedogodności związane ze stosowaniem tych izolacyjnych środków zapobiegawczych spotykają osoby, których wina nie została jeszcze udowodniona.

Niestety w praktyce w obu krajach obserwowany jest stały wzrost liczby osób oczekujących na wyrok w areszcie. Celem raportu jest ukazanie wpływu pandemii oraz związanych z nią ograniczeń działania wymiaru sprawiedliwości na sytuację osób pozbawionych wolności bez wyroku.

Opracowanie to stanowi również głos w dyskusji o wprowadzaniu nowych regulacji prawnych, tworzących dodatkową nieizolacyjną możliwość zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego.

Raport został opracowany w ramach projektu pt. „Polski i amerykański system prawny w czasie i po pandemii COVID-19” współfinansowanego przez Ambasadę Stanów Zjednoczonych w Polsce.

ISBN 978-83-964186-0-9

9 788396 418609 >